

Databáze TDKIV očima lexikografa

Marie Vachková / Ústav germánských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze
e-mail: Marie.Vachkova@ff.cuni.cz

Úvodem

Elektronické zpracování dat způsobilo obrat mj. i v lexikografii a terminografii (Čermák/Blatná 1995 : 137nn.)¹. Nové možnosti strukturační a zpřístupnění terminologií implikují zároveň některé otázky, s nimiž se musí potýkat nejen ti, kdo terminografické databáze používají, ale také ti, kdo je koncipují: odborníci, kteří vkládají do databáze údaje, si uvědomují dilemata při jejich selekci (k těmto aspektům v moderní lexikografii viz např. Bergenheben 2001, Heise/Sauer 2003) i klasifikaci. Nežádka přitom sahají po znalostech obecně vžitých jazykovědných kategorizací vztahů mezi významy slov či mezi jejich formami. Strukturační informací občas vede při tvorbě záznamu v databázi ke kompromisu stejně jako v klasické lexikografické praxi, kde je při tvorbě slovníkových hesel rovněž nutno čelit různým omezením. Nadto uživatelé i tvůrci databáze disponují různým předvědění, protože jsou většinou různě specializováni a termín, který je mnohdy i součástí všeobecného lexika, vnímají na bázi individuální jazykové zkušenosti: to platí především o náročné práci s terminologickými synonymy. A tak i v dnešní době, kdy již neplatí, že každý terminograf musí být zároveň vyškoleným lexikografem², má cenu se zamyslet nad oběma cestami ztvárnění termínů, protože přes rozdíly ve zpracování informací jsou zde společné momenty, které ve své práci mohou reflektovat obě zmíněné profesní skupiny.

Tato stať se chce v krátkosti soustředit jen na některé kontrasty ve zpracování termínů v obou zdrojích za použití vybraných příkladů z TDKIV³ a kriticky se zaměřit na eventuelní úskalí obou cest. Zároveň se chce dotknout otázky, v čem by měla spočívat potřebná kooperace odborníků-terminologů, lingvistů a lexikografů⁴.

Lexikografy a terminografy **rozděluje** zhruba toto (srv. Riggs 1989 : 90nn.):

Tvar terminografického záznamu v databázi ukazuje na jiné teoretické východisko než podoba heslové statě: v databázi jde především o zpracování pojmu, nikoliv slova jako slovníkové jednotky (lexému). Databázový záznam je tedy postaven na onomaziologickém přístupu (nauce o pojmenování): postupuje od konceptu směrem k termínu, zatímco lexikografický záznam je vystavěn na sémaziologii (nauce o významu slov).

Zatímco terminografii jde o zachycení pojmů a jim přiřazených pojmenování za účelem produkce textu, lexikografii záleží na tom, aby uživatelé (výkladového) slovníku umožnili interpretaci textu. Proto lexikograf dodává uživateli i informace o výslovnosti, gramatické stránce slova, etymologii atd.

Terminografie se koncentruje na normativní aspekt pojmenování kvůli přesnosti v odborné komunikaci. Lexikografie se soustředí na zachycení jazykového úzu, snaží se pojmutom do popisu lexému všechna jeho užití v textech sloužících k tzv. krytí slovníku.

Ideálním ztvárněním terminografického díla je soubor terminografických záznamů, typickým výsledkem lexikografické práce je abecední seznam hesel. Tento pohled znejasňuje označení terminografických příruček: hovoří se o nich např. jako o glosářích, terminologiích, slovníčcích, slovníčích. Na mnohých z nich nelze poznat jedno či druhé východisko. To se nejmarkantněji projevuje ve zpracování definice, jež by měla mít oporu v odborných textech a dokumentaci. Definice nemá být koncipována tak, aby popisovala význam slova, jak je to běžné v lexikografii.

Databázový záznam a slovníkové heslo se někdy velmi podobají. Měly by se však lišit co se jejich struktury týče: terminografické dílo by mělo být doprovázeno abecedním rejstříkem.

Lexikografové a terminografové se liší i ve svém přístupu k neologismům: První se

snaží kriticky reflektovat jejich oprávněnost a jsou při jejich inventarizaci opatrní nebo je vyčleňují do speciálních slovníků, terminografové nová pojmenování vítají. Situace v exaktních a společenských vědách se liší. Nerovnováha mezi konceptem a jemu přiřazeným pojmenováním je v posledně jmenovaných někdy značná.

Terminology/terminografy (viz pozn. 1) a (speciální, odborné) lexikografy **spojují** především tyto metody, úkoly a cíle (Bergenholtz 1995:57, upraveno):

- užití počítačů při přípravě a ukládání dat
- spolupráce s autoritou v oblasti normy
- spolupráce s experty
- synchronní analýzy odborného jazyka
- preskriptivní výsledky
- pomoc při recepci textu odborníkům i laikům
- zohlednění oborové systematiky
- systémová makrostruktura

Snaží-li se moderní (speciální) lexikografie o pokrok v těchto aspektech, je vhodné zamyslet se nad tím, jak dosáhnout názornějšího a přesnějšího ztvárnění termínu i v současných elektronických databázích a zúročit kategorie klasické lexikologie a jejich aplikace v lexikografii. V době elektronických korpusů cesta k ztvárnění termínu v odborném diskursu jakoby znovu začíná, a to za asistence vznikajících korpusových nástrojů: ty staví klasické strukturalistické pojetí systémových vztahů do jiného světla. Nové možnosti organizace a výzkumu dat inspirují i nové teoretické uchopení jazykového znaku, přitom je třeba se vyrovnat rovněž s poznatky v oblasti kognitivní lingvistiky a jiných disciplín⁵. Absolutní prioritu při zpracování slovníku či vymezení databázových údajů má však adresát díla. Jeho požadavky by měly být zohledňovány na všech rovinách zpracováváných položek. (Viz pozn. 3)

Termín v současných databázích – obecná charakteristika

Elektronické zpracování termínů v databázích zužitkovává poznatky počítačové lexikografie a obecné lexikologie (včetně nauky o odborném jazyku a terminologii) při sběru, zpracovávání a systematizaci termínů na konkrétním teoretickém základě, a to v jednom či více jazycích.

Rozvahy nad strukturací terminologické databáze se pak odvíjejí od její zamýšlené primární funkce a požadavků kruhu adresátů: představuje nejen systematizovaný celek dat, skýtající oporu např. při automatizaci překladu, ale dává i možnost spravování velkého počtu termínů, k nimž je umožněn variabilní přístup (tj. rozmanité možnosti vyhledávání a grafického znázornění, které program umožňuje). Některé databáze umožňují i interakci s programy na zpracování textu. Vzhledem k tématu a rozsahu statě zmiňuje autorka především ty kategorie dat, které jsou relevantní pro databázi podle ISO 12620 (1999)⁶. Tato data se týkají

- pojmenování, kam patří především gramatické údaje, kontext, geografické rozšíření, stylistická hodnota a ekvivalence,
- pojmu, kam patří údaje k oboru, z něhož termín pochází,
- notace, zařazení do pojmového systému,
- definice,
- zobrazení,
- odkazů,
- poznámek, a konečně
- správy dat: jsou to údaje o pramenech, o zařazení termínu do subsystému, dále značky, datace zpracování atd.

Termín ve slovníku a termín v databázi z hlediska zpracovatele heslové statě a zpracovatele terminologického záznamu

Zmíněná kategorizace dat není ani pro lexikografa ničím novým, zvláště jestliže pracuje na počítači se strukturovaným lexikografickým rastrem⁷ a postupuje podle stanoveného pořadí vymezených položek. (Kontroverzní přístupy k detekci významu lexikální/terminologické jednotky⁸ nechává autorka úmyslně stranou.) V konečném výsledku se ale setkáváme s jedním velkým rozdílem: vžitá podoba heslové statě v klasickém slovníku výkladovém či odborném (doplněná o eventuální odkazy⁹) se značně odlišuje od terminologického záznamu v databázi, přičemž každý typ textu má svou sémiotickou hodnotu. Layout tištěného slovníku indikuje již na základě alfabetského principu a zažitého formátu textu stabilitu, uzavřenost, kompaktnost, po jisté uživatelské zkušenosti (např. opakovaná porovnávání hesel) se ale rovněž vyjeví jistá omezení a potíže při opakovaném vyhledávání (především v interním propojení položek v rámci celého slovníkového textu). Maska databáze naopak sugeruje na první pohled volný pohyb uživatele v datech včetně jejich možné průběžné aktualizace a vyvolává očekávání, že je možno dosáhnout dokonale fungujícího dynamického propojení všech položek. Zde se, jak uvidíme, dostává práce na databázových záznamech do nápadné blízkosti slovníkářské praxe. Lexikograf, lingvista usilující o kategorizaci a systémové pojetí lexika objeví záhy konflikt mezi povahou lexikálního materiálu samotného: každé slovo se některým databázovým položkám svým způsobem více či méně vymyká. Podobně se vede i lexikografovi: opírá-li se o korpus proto, aby postihl termín a jeho kolokabilitu, resp. kookurenci¹⁰ v textech rozmanité stylistické hodnoty či aby respektoval dichotomii psanosti/mluvenosti, pak tento konflikt ještě narůstá (srv. pozn. 8) a je třeba řešit zásadní metodologické dilema spjaté s detekcí významu a užití jazykového znaku: corpus based (povolující eklekticismus v nabídce korpusových dat, která slouží k potvrzení či doplnění vlastního popisu), anebo corpus driven (čistě z korpusu vycházející zpracování lemmat).

Databáze versus slovník

V tomto úseku se soustředíme na vybrané společné body terminografické a lexikografické práce (srv. citovaný Bergenholtz 1995:57 v bodě 1.) týkající se v užším smyslu rozličných synchronních analýz odborného jazyka, které mají význam pro preskriptivní výsledky, k jejichž dosažení je nutná spolupráce s autoritou v oblasti normy. Cílem je pomoc při recepci i produkci textu.

V otázce synchronní analýzy odborného jazyka lze obecně říci, že pohled slovníkáře je dán jeho znalostmi o jazyce jako objektu gramatického/lexikologického popisu: v makrostruktuře databáze se zaměří např. na zapracování slov odvozených od společného základu či kolokací. Bude uvažovat o rehabilitaci slovních druhů, které jsou v terminologiích často zanedbávány (především adjektiva a slovesa s jejich valencí typickou pro odborný úzus). Tak se víceméně shodne s Warnerovou koncepcí zpracování termínů, která zaznamenala renesanci koncem 80. let 20. století: se vzrůstajícím zájmem o produkci odborných textů vzrostl i zájem o zachycení kolokací, vazeb a odborných frazeologických spojení.

Nedílnou součástí analýz bude i konzultace jazykových slovníků a internetu při obtížném zpracovávání mnohdy rozkolísaných gramatických kategorií (rod, deklinace, srv. Farø 2005), dále zvažování údajů v oblasti kolísavého úzu pravopisných variant (např. iso-/izo-), popř. výslovnosti cizích slov atd.

Příklad:

KTD - Úplné zobrazení záznamu

Zvolte formát: [Standardní](#) - [Termín & výklad](#) - [Termín & angl. ekvivalent](#)

Záznam 1 z 3

Termín	Štambuch
Ekvivalent	album
Termín anglicky	album
Výklad termínu	1. Zdrojový dokument charakteristické formy s doprovodným textem minimálního rozsahu. - 2. Soubor tuhých listů papíru, ozdobně svázaných, určených k zaznamenávání nebo vlepění krátkých textů, ilustrací, fotografií atd. (např. album knižních přebalů). [VODČVOUSČ.E.PRG:1995 11]
Zdroj výkladu	[LONZAMH:1979 21] [MULJUNA:1979 8] [VODČVOUSČ.E.PRG:1995 11]
Příbuzný termín	Štambuch
Autor hesla	Mesník, Zdeněk
Laktor hesla	Seďákovič, Balda
Redaktor hesla	Schwarz, Josef
	Rejzingerová, Jaroslava
Systém. číslo	000002266

Parametry databáze z hlediska uživatele:

Uživatel má ihned ze záznamu přístup k rejstříku, lze zvolit formát (Standardní - Termín & výklad - Termín & angl. ekvivalent), lze mít přístup ke zdrojům výkladu a seznámit se s jejich bibliografickými údaji. U výkladu termínu se text člení způsobem vlastním výkladovému slovníku, srv.

1. Obrazový dokument charakteristické formy s doprovodným textem minimálního rozsahu. - 2. Soubor tuhých listů papíru, ozdobně svázaných, určených k zaznamenávání nebo vlepění krátkých textů, ilustrací, fotografií atd. (např. album knižních přebalů).

Termín : ekvivalent (památník)

Termín: anglicky (album)

Příbuzný termín: štambuch, srv. níže, kde je poznámka: hist.11

Autor hesla: jména

Redaktor hesla : jména

Systém. číslo 000002266

KTD - Úplné zobrazení záznamu

Zvolte formát: [Standardní](#) - [Termín & výklad](#) - [Termín & angl. ekvivalent](#)

Záznam 1 z 1

Termín	Štambuch
Ekvivalent	album
Termín anglicky	album
Výklad termínu	Soubor pevných listů vzájemně ve formě knihy určených k zápisu vzájemně, ukázk, kreseb apod. od příloh přebalů knih. [VODČVOUSČ.E.PRG:1995 11]
Zdroj výkladu	[VODČVOUSČ.E.PRG:1995 11]
Příbuzný termín	album
Autor hesla	Uhlíř, Zdeněk
Laktor hesla	Pol, Stanislav
Redaktor hesla	Schwarz, Josef
	Rejzingerová, Jaroslava
Systém. číslo	00002266

Zpracování ve slovníku Vodičková-Cejpek 1965: 13 (dále jen VC 1965) vychází z těchto segmentů:

termín: Album
gramatický rod: s.
etymologie: z lat.
Výklad:

Tiskovina obsahující výhradně obrazový materiál (ilustrace, náčrty apod.) s pouhým vysvětlujícím textem v podobě knihy nebo jednotlivých listů vložených do desek.

Soubor tuhých listů papíru, ozdobně svázaných, určených k zaznamenávání nebo vlepení krátkých textů, nákresů, ilustrací, fotografií ke sběratelským účelům atd; album. A. čtenářských ohlasů, A. knižních přebalů
hist. V antickém Římě bílá tabule pro úřední zprávy

Slovníkový text zažitého formátu prozrazuje důkladnou konzultaci lexikografických odborníků a obsahuje oproti databázi navíc údaje, které by stálo za to (alespoň výběrově) pro její uživatele (jako adresát TDKIV je označen i student) zpracovat. V případě pochybností ale nedostačuje u cizích slov ani údaj o gramatickém rodu a normovaném skloňování, protože problémem je často např. genitivní tvar (srv. četné doklady nenormovaných tvarů *albumu, *albumy v obecné češtině mluvené i na internetových stránkách, kde se toto slovo vyskytuje především ve významu „soubor CD“). V době, kdy mluvený jazyk a obecné rysy pronikají do spisovného jazyka nebyvalou měrou, je záhodno pečovat o správné užívání termínu, který je součástí kultivovaného odborného stylu. Předpokládat, že studenti budou vyhledávat informace v dalších příručkách, je dle zkušeností autorky iluzorní. Je však pochopitelné, že vynechávání těchto informací v databázích usnadňuje práci tvůrcům záznamů, protože se tak nedostávají na nejistou lingvistickou půdu a nejsou konfrontováni s rozkolísáním normy či znejistování jinými otázkami, které se řeší obtížně za asistence zastarávajících či mnohdy jinak nevyhovujících odborných slovníků a internetových vyhledávačů.

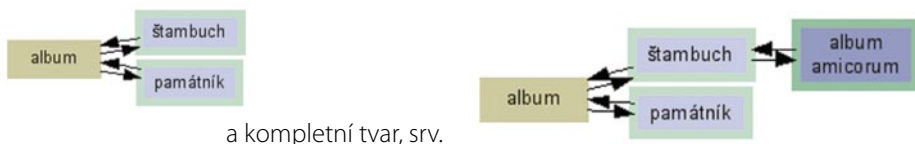
Údaj k etymologii se v databázi TDKIV vyskytuje ve formě poznámky pod vykládaným termínem, a to sporadicky, např. u imprimatur – ciz. (lat.: Atť je vytištěno). Dilema, zda etymologie (nejen k formativu, ale i obsahu slova) je nutná k výkladu termínu, se objevuje vždy tam, kdy původní význam více či méně může přispět k plastičtějšímu osvětlení lexikálního významu: význam alba coby dokumentu dokládá u VC 1965 až 3. význam s markerem hist. (Zatímco tento marker je ve slovníku rezervován pro historismy, v databázi je používán širěji, tj. jak např. u položky děrný štítek, ale též pro nesprávná dřívější užití termínů, jako u položky bibliografický záznam – „2. hist. V dokumentaci býval nesprávně chápán jako záznam dokumentu bez anotace či referátu.“). I metajazykové výrazy užívá pro popis lexikální jednotky/termínu podléhají extenzi významu. Pokud redakce jejich počet omezí, je nutno počítat s větší pružností jejich užití. Lexikografická zkušenost říká, že ani větší paleta stylistických markerů neřeší problém s jejich přiřazováním, spíše naopak. Chce-li autor do databáze zahrnout bohatší spektrum termínů a synonym (např. u CV 1965 výraz štambuch zařazen není), je nutná jejich stylová a funkční diverzifikace.

Po zadání slova album poskytnete databázová maska tři záznamy:

		Termín / Ekvivalent	Anglický ekvivalent
1	Začátek formuláře Konec formuláře	album / památník	album
2	Začátek formuláře Konec formuláře	jubilejní sborník / oslavní sborník	festschrift, album amicorum
3	Začátek formuláře Konec formuláře	štambuch / album amicorum	memorial, album amicorum

Pod každým záznamem najdeme obdobně strukturovaný soubor údajů. Každý údaj nás uvede k ekvivalentu, ale v tomto bodě dochází k náročné reflexi na straně uživatele, zvláště toho méně poučeného. Ten objeví, jak komplikovaná je síť vzájemných vztahů mezi všemi významy poté, co porovná nabízené definice (u příkladu album je situace jednodušší, vedle výkladu termínu není uveden výklad normativní opírající se o normované zdroje výkladu) a pocítí významové rozdíly mezi jazykem obecným a odborným. Bude zřejmě postrádat příklady na užití.

Zatímco VC 1965 s ilustrací užití počítají (A. čtenářských ohlasů, A. knižních přebalů) a uvádí i terminologizovaná spojení Album čtenářské výběrové a Album výstřížků jako samostatná slovníková hesla s vlastním výkladem a příklady u druhého z nich, v databázi TDKIV se s užitím nesetkáme. (Výstřížky vstoupily mezitím do záznamů infotéka a písemná pozůstalost, jinak je používán spíše nadřazený pojem „text“, viz adaptovaná definice od VC 1965 v TDKIV.) Synopse všech tří záznamů, z nichž je nutno „nakliknout“ každý zvláště, není tak úplně snadná. Logický vztah pojmů naznačený v kompletním tvaru databáze (srv. pozn. 3) na různých stupních, srv. např.

jsou nutnou pomůckou k usouvztažení hyperonym, hyponym a ekvivalentů.

Taková pomůcka chybí např. v dnešních elektronických výkladových slovnících, které svým způsobem anticipují hypertextové propojení, srv. Fehl|mel|dung, die: a) Falschmeldung; b) Fehlanzeige.

Falsch|mel|dung, die: Meldung, Nachricht, die nicht dem wirklichen Sachverhalt entspricht, ihm widerspricht: er ist einer F. aufgesessen.

Fehl|an|zei|ge, die: a) (Milit.) (bei Schießübungen) Meldung, dass ein Schuss nicht getroffen hat; b) (ugs.) negativer Bescheid, negatives Ergebnis, Mitteilung, dass etw. nicht zutrifft, nicht vorhanden, nicht geschehen ist: »Hast du denn schon versucht, sie im Büro zu erreichen. « »Ja klar, [war] auch F.«;

© Duden - Deutsches Universalwörterbuch. 4. Aufl. Mannheim 2001. [CD-ROM].

Anglické ekvivalenty v TDKIV, jež není koncipována jako databáze dvojjazyčná, nemohou poskytnout vyčerpávající přehled o ekvivalenci podložený zevrubnými rešeršemi, jak si to mohou dovolit zevrubné vědecké práce (srv. např. Levická 2004).

Závěr

Databáze termínů se všemi možnostmi, jež si má uživatel možnost interaktivně vyzkoušet, je jistě vynikající pomůckou pro systematizaci a propracování soustavy termínů, a to jak z hlediska uživatele, tak z hlediska všech, kdo o termíny pečují. Segmentace údajů v systému databáze vede k větší přesnosti užití termínů, ale zároveň realističtější naznačuje komplikovanost vztahů mezi pojmy: uživatel databáze má možnost kriticky zkoumat překrývání pojmů za pomoci výkladu i definic. Avšak vzhledem k tomu, že stejně jako jiná slova i termín je terše kontextově vázaný než izolovaný a takto ho vnímá či si ho vybavuje i uživatel jazyka, měl by se záznam, u něhož není třeba hledět na úsporu místa, odvolávat na kontextuální rovinu alespoň formou ustálených spojení, frazémů atd., srv. Arntz et al. 2004: 137, 224, 239n. (k extrakci termínů z paralelních odborných textů a jejím úskalím viz např. Véronis 2000). V tomto ohledu se rýsuje jako reálná cesta výzkumu

kookurenčních partnerů termínů. Pro nově vznikající Německo-český akademický slovník (VNČAS), který bude vzhledem k okruhu adresátů na termíny velmi bohatý (cca 35 000 ze 130 000 slov), je velkým úkolem spojení nových lexikografických metod založených na korpusech a korpusových nástrojích (srv. studii Keibel/Belica 2007). I když se layout heslové statě nebude tolik lišit od svého zažitého tvaru, tak např. zpracování synonym a kolokací bude kvalitativně vycházet z korpusového výzkumu kookurencí; ten již v nynějším stadiu slibuje osvětlení účasti termínu na všeobecném a odborném diskursu, podchycení extenze jeho významu apod.

Pokusy zachytit proměnlivost obsahu slova danou kontextuálním užitím v rámci všeobecného jazyka by již v blízké budoucnosti mohly prospět i výzkumu odborných diskursů a zmapování dynamičnosti jejich terminologické složky.

Literatura:

ARNTZ, Reiner; PICHT, Heribert; MEYER, Felix. *Einführung in die Terminologearbeit. Studien zu Sprache und Technik*. Hildesheim, Zürich, New York : Olms, 2004.

BERGENHOLTZ, Henning. *Wodurch unterscheidet sich Fachlexikographie von Terminographie?* In Dolezal, Fredric F. M.; Ray, Alan; Roelcke, Thorsten; Wiegand, Herbert Ernst; Wolski, Werner; Zgusta, Ladislav. *Lexicographica. International Annual of Lexicography*. Sv. 11. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995, s. 50-59.

BERGENHOLTZ, Henning. *Lexikografie ist Selektion ist Selektion ist Selektion*. In Korhonen, Jarmo (Hrsg.). *Von der mono- zur bilingualen Lexikografie für das Deutsche*. Frankfurt : Peter Lang, 2001, s. 11-30.

CABRÉ CASTELLVÍ, M. Teresa. *Theories of Terminology. Their Descriptop, prescription and explanation*. In *Terminology 9*, 2. John Benjamins Publishing Company, 2003, s. 163-199. Dostupný z WWW: www.hf.uib.no/forskarskole/cabre.pdf (27. 2. 2008)

CHABALLE, Louis Y.; MEYER, Felix; SANDRINI, Peter. *Unterlagen zum Kurs „Terminologie und Internet“*. Deutscher Terminologie-Tag e. V., 1998. Interní materiál pro potřebu kurzu.

ČERMÁK, František; BLATNÁ, Renata. *Manuál lexikografie*. Jinočany: Nakladatelství H&H, 1995.

DOKULIL, Miloš. *K otázce prediktability lexikálního významu slovotvorně motivovaného slova*. *Slovo a slovesnost*, 39, 1978, s. 244-251.

FARØ, Ken. *Korpuslexikographie und Flexionsmorphologie*. In Gottlieb, Henrik; Mogens, Jens Erik; Zettersten, Arne (Hrsg.). *Symposium on Lexicography XI. Proceedings of the Eleventh International Symposium on Lexicography May 2-4, 2002, at the University of Copenhagen*. *Lexicographica. Series maior*. Sv. 115. XXI. Tübingen : Niemeyer, 2005, s. 217-226.

FILIPEC, Josef. *Probleme des Sprachzentrums und der Sprachperipherie im System des Wortschatzes*. In Filipec, Josef. *Studia lexicologica. Nachdruck besorgt von Ernst Eichler*. München : Verlag Otto Sagner, 1996, s. 23-42.

FILIPEC, Josef. *Studia lexicologica. Nachdruck besorgt von Ernst Eichler. Specimina philologiae Slavicae*. Vyd. Olexa Horbatsch, Gerd Friedhof und Peter Kosta. München : Verlag Otto Sagner, 1996.

HASS-ZUMKEHR, Ulrika. *Deutsche Wörterbücher – Brennpunkt von Sprach- und Kulturgeschichte*. Berlin. New York : Walter de Gruyter, 2001.

HEID, Ulrich. Collocations in Sublanguage Texts: Extraction from Corpora. In *Handbook of Terminology Management*. Sv. 2., *description and representation for terminology management*. John Benjamins : Amsterdam/Philadelphia, 2000, s. 788-808.

HEISE, Joachim S.; SAUER, Wolfgang W. Wenn Treppenterrier zur Wortstrecke gebracht werden. Ein Vergleich von Wortschätzen in aktuellen Wörterbüchern aus dem Duden-Verlag. In *Sprachreport*. Hrsg. von IDS Mannheim, Heft 1/2003, Str. 5-9.

JELÍNEK, Milan. Odborná terminologie a jazyková kultura. [online] Národní knihovna. 2003, roč. 14, str. 212-218. [cit. 2008-2-27]. Dostupný z WWW: <http://full.nkp.cz/nkkr/Nkkr0304/0304212.html>.

KEIBEL, Holger; BELICA, Cyril. CCDB : A Corpus-Linguistic Research and Development Workbench. In *Proceedings of Corpus Linguistics 2007*, Birmingham. [online] [cit. 2008-2-27]. Dostupný z WWW: http://corpus.bham.ac.uk/corplingproceedings07/paper/134_Paper.pdf.

KOMMOVÁ, Jaroslava et al. *Německo-český chemický slovník*. Praha : Karolinum, 2005.

LEVICKÁ, Jana. *Terminologická synonymia v oblasti stavebnictva vo francúzštine a ich ekvivalencia*. 2004. [online] [cit. 2008-2-2007]. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/.../2004-levicka-terminologicka%20synonymia/> 2004-levicka-terminologicka%20synonymia.pdf.

LUDWIG, Klaus-Dieter. *Markierungen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch des Deutschen. Ein Beitrag zur Metalexikographie*. Lexicographica. Series Maior. Sv. 38. Tübingen : Niemeyer, 1991.

LUDWIG, Klaus-Dieter. Registerkonzepte. Ein Überblick. In *Lexikologie. Lexicology. Handbücher für Sprach- und Kommunikationswissenschaft*. Sv. 1. Kapitola Die Architektur des Wortschatzes V.: Funktionale Varietäten. Berlin/New York : Walter de Gruyter, 2002, s. 784-793.

MACHOVÁ, Svatava. Terminografie. In Čermák, František; Blatná, Renata. *Manuál lexikografie*. Jinočany : Nakladatelství H&H, 1995, s.137-157.

MEYER, Felix. *Eintragsmodelle für terminologische Datenbanken. Ein Beitrag zur übersetzungsorientierten Terminographie*. Tübingen : Narr, 1998.

PEDERSEN, Jette. The Identification and Selection of Collocations in Technical Dictionaries. In Dolezal, Fredric F. M.; Ray, Alan; Roelcke, Thorsten; Wiegand, Herbert Ernst; Wolski, Werner; Zgusta, Ladislav. *Lexicographica. International Annual of Lexicography*. Sv. 11. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995, s. 60-73.

POŠTOLKOVÁ, Běla. *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*. Studie ČSAV 21/84. Praha : Academia, 1984.

RESSLER, Miroslav (Ed.). *Informační věda a knihovnictví: Výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví. Výběr z hesel v databázi TDKIV*. Praha : VŠCHT, 2007.

RIGGS, Fred W. Terminology and Lexicography : Their Complementarity. *International Journal of Lexicography*, č. 2, 1989, s. 89-110.

SAGER, Juan C. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam : Benjamins, 1990.

SCHAEDER, Burkhard. Diafrequente Markierungen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. In Hausmann, Franz Josef; Reichmann, Oskar; Wiegand, Herbert Ernst; Zgusta, Ladislav (Hgg.). Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. *Handbücher für Sprache und Kommunikation*. Sv. 1. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1989, s. 688–693.

SCHAEDER, Burkhard. Mediostrukturen in Wörterbüchern. In Dolezal, Fredric F. M.; Ray, Alan; Roelcke, Thorsten; Wiegand, Herbert Ernst; Wolski, Werner; Zgusta, Ladislav. *Lexicographica. International Annual of Lexicography*. Sv. 11. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1989, s. 121-134.

SCHWARZ, Josef. Vybrané teoretické a metodologické problémy terminografie: poznatky z tvorby České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy. *Národní knihovna*. Roč. 13, č. 1, 2003, s. 21-41.

VODIČKOVÁ, Hana; CEJPEK, Jiří. *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický*. Praha : SPN, 1965.

TERMINA 2003. *Opera Academiae Peadagogicae Liberecensis*. [online] [cit. 2008-2-27]. Dostupný z WWW: www.fp.tul.cz/kcl/termina.pdf.

VACHKOVÁ, Marie. *Kapitoly k německo-české metalexikografii I*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, DeskTop, 2007.

VACHKOVÁ, Marie. *Neue Möglichkeiten des korpusgestützten Sprachvergleichs im Bereich der Lexik*. In Ondráková, Jana; Vaňková, Lenka (Hg.). Germanistik an tschechischen Universitäten: Gegenwart und Zukunft. Hradec Králové/Ostrava, 2007, s.121-124.

VACHKOVÁ, Marie; KOMMOVÁ, Jaroslava. *Fachwortschätze im allgemeinen Deutsch-Tschechischen Wörterbuch*. In Vachková (Ed.). Zur Problematik der bilingualen Lexikographie. Symposium zur bilingualen Lexikographie. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, DeskTop, 2008.

VÉRONIS, Jean (Ed.). *Parallel Text Processing. Alignment and Use of Translation Corpora*. Dordrecht/Boston/London : Kluwer Academic Publishers, 2000.

WARNER, Alfred. *Historisches Wörterbuch der Elektrotechnik, Informationstechnik und Elektrophysik : Zur Herkunft ihrer Begriffe, Benennungen und Zeichen*. Frankfurt am Main : Deutsch, 2007.

WOTJAK, Gerd. Zum Beitrag lexikalischer Einheiten zum kommunikativen Sinn von Texten, oder wie sollte ein Übersetzerwörterbuch aussehen? [online] [cit. 2008-2-27]. Dostupný z WWW: www.ugr.es/~dpto_ti/phd/PTIlist.html.

Poznámky:

¹ K vzájemnému vymezení pojmů terminografie, speciální lexikografie a (všeobecné) lexikografie přispěje objasnění trojznačného výrazu „terminology“, srv. např. u Bergenholtze 1995:51, který vychází ze Sagerova dělení 1990:3 (1. the set of practices and methods used for collection, description and presentation of terms, 2. a theory [...] for explaining the relationships between concepts and terms, 3. a vocabulary of a special subject field), doplňuje ho však v tom smyslu, že je třeba doplnit čtvrtý význam, který by se kryl s terminografií. Důvodem je mj. to, že terminografové se vůči lexikografům pracujícím na všeobecných slovnících rádi vymezují: toto je dáno historicky tím, že terminografové začali jako první používat metod vycházejících z elektronického zpracování dat. Terminografové mohou dokázat, že jejich elaboráty mají více preskriptivní dopad než všeobecné slovníky, jejichž slovní zásobu lze normovat jen obtížně. Terminografie vychází nadto ze systematiky terminologické soustavy jednoho oboru, na jejímž základě probíhá selekce empirické báze. S moderní lexikografií má terminografie společné především to, že stále více zohledňuje adresáta a reflektuje jeho potřeby, protože si klade za cíl vést ho k efektivnější expanzi vědomostí. Toto je v době velkého množství dat jistě primární úkol. Co obě oblasti (terminologii a lexikografii) nejvíce vzdaluje, je metafyzik teoretických pojednání, počínaje koncepcí jazykového znaku (terminologie odděluje pojem a pojmenování, lexikografie počítá s jednotou obou prvků).

² Pojetí, dle něhož je optimální spojení lexikografa a terminologa v jedné osobě, platilo dříve. Je sporné proto, že terminografii lze chápat jako disciplínu podřízenou terminologii (jež systematizuje termíny do různých soustav atd.), speciální (odbornou lexikografií) ale jako dílčí disciplínu lexikografie. Toto rozlišení vyplývá z různých metodologického základu. Existuje ale také možnost chápat terminografii jako synonymum speciální lexikografie. Potom se např. pod německým názvem „Terminologie“ rozumí běžně i činnost spjatá se správou termínů ve firmách či v národních a mezinárodních grémiích (srv. Bergenholtz 1995:51).

³ TDKIV. Přístup z adresy http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Slovník/index.htm (27. 2. 2008) Detailnější zobrazení obsahu terminologické báze, jak bylo vytvořeno na VŠCHT, je dostupné na http://vydavatelstvi.vscht.cz/knihy/uid_es-005/ebook.help.htm (27. 2. 2008) (seznam tříd je k dispozici na http://vydavatelstvi.vscht.cz/knihy/uid_es-005/ebook.help.htm). (27. 2. 2008) Verze knižní (Ressler 2007) je anotována následovně:

„Výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví je určen studentům a pracovníkům z oboru informačních věd a knihovnictví, zájemcům z příbuzných oborů, ale též široké odborné veřejnosti. Má sloužit jako pomůcka pro četbu i vytváření odborných textů a pro zpřesnění komunikace v knihovnické praxi a v celém spektru informačních věd. Tištěná publikace obsahuje 1460 pojmů. Je výběrem z České terminologické databáze z oblasti knihovnictví a informačních věd, v níž je v přibližně 2800 heslech zpracováno přes 4300 termínů. V tištěné příručce byl výběr zúžen na samotné jádro oboru. Příručka je vydávána spolu s kompaktním diskem, který obsahuje hesla v plném rozsahu databáze. Česká terminologická databáze z oblasti knihovnictví a informačních věd obdržela Cenu Infora za rok 2003.“ Viz též <http://knihovna.nkp.cz/NKKR0301/0301021.html> [cit. 2008/2/27].

⁴ Autorka statě by touto úvahou ráda poděkovala za inspirativní diskuse všem účastníkům kurzu o terminologii, který se konal v říjnu 2007 v Národní knihovně ČR a zvláště pak Mgr. Evě Bartůňkové z Knihovnického institutu Národní knihovny ČR za pomoc při jeho organizaci.

⁵ Pojetí významu slova se v korpusové lingvistice, ale i v korpusové lexikografii opírá především o L. Wittgensteina (význam je dán územ) či J. R. Firtha, představitele britského kontextualizmu (především o jeho pojetí kolokací). Značně heterogenní jsou i koncepce kognitivní lingvistiky. Význačná je i jedna z nových koncepcí, jež počítá s interakcí uživatele jazyka a komunikace v rámci diskursu, v němž se uživatel jazyka pohybuje a význam ad hoc „vyjednává“. Další teoretické otázky jsou spjaté např. se vztahem všeobecného a specializovaného vědění v komunikaci. Přehledově srv. Cabré Castellví 2003:168nn., včetně seznamu sekundární literatury.

⁶ Computer applications in terminology – Data categories. Geneva : ISO, in: Arntz et al. 2004: 231 nn.

⁷ Autorka vychází z prací na projektu Velkého německo-českého akademického slovníku, aktuálním projektu financovaném GAČR od r. 2000 (srv. Vachková 2007). Pro práci na tomto slovníku byly vytvořeny pro slovní druhy databázové rastry s relativně pevným pořadím položek (včetně položek pro metafyzik slovníku). Na bázi lexikografické databáze byl vytvořen i Německo-český chemický slovník (Kommová et al. 2005, výstup z projektu GAČR a GAUK).

⁸ Viz např. Machová in Čermák/Blatná 1995:143. Je zde zmíněn důležitý moment integrace termínu do textu, který tak posouvá terminografickou práci do blízkosti práce na obecných slovnících a logicky tak zvyšuje její objem.

⁹ K typologizaci odkazů, které pokrývají interní vztahy mezi lexémy slovníku a jejich funkcí viz např. Schaefer 1989: 126nn.

10 Autorka nemá na mysli pouze kolokabilitu lexikální (např. opatřit signaturou), ale i kolokabilitu na pojmové úrovni, která je podchycena např. již v terminologickém slovníku ekonomických pojmů od Cohen(ové) (Cohen, Betty 1986: *Lexique de cooccurrents; Bourse-conjoncture économique*. Montréal. Linguatex), která proto hovoří raději o kookurencích, tj. možných spoluvýskytech – typických lexikálních partnerech v sousedství terminu. Srv. Heid 2000: 794n. Selekcí se zabývá i Pedersen 1995.

11 U internacionalismů (album) a germanismů (štambuch) je nutno zmínit obecné riziko diferencí v oblasti významu oproti češtině, srv. Vachková 2007: 38.

Al|bum, das; -s, Alben, ugs.: -s [lat. album = weiÙe Tafel für Aufzeichnungen, zu: albus = weiÙ]; 1. a) einem Buch ähnlicher Gegenstand mit meist unbedruckten stärkeren Seiten, Blättern, auf denen Fotografien, Briefmarken, Postkarten u. a. zum Aufbewahren befestigt werden: ein dickes A.; Bilder ins A. kleben; b) kurz für Plattenalbum. 2. a) (veraltend) zwei zusammengehörige Langspielplatten in zwei zusammenhängenden Hüllen; b) (veraltend) Langspielplatte; c) (bes. im Bereich der Unterhaltungsmusik) CD mit der Veröffentlichung mehrerer Titel eines Künstlers, einer Gruppe: ein A. aufnehmen, abmischen, produzieren.

© Duden - Deutsches Universalwörterbuch. 4. Aufl. Mannheim 2001. [CD-ROM].

Stamm|buch, das: 1. (veraltend) Buch, in das sich Gäste, Freunde, Bekannte bes. mit Versen, Sinnsprüchen o. Ä. zur Erinnerung eintragen: könntest du mir noch etwas ins S. schreiben?; *jmdm. etw. ins S. schreiben (jmdn. mit Nachdruck kritisierend auf etw. Tadelnswertes hinweisen). 2. a) Familienstammbuch; b) Herdbuch.

© Duden - Deutsches Universalwörterbuch. 4. Aufl. Mannheim 2001. [CD-ROM].